

# Agrīnie kormūzikas žanri



AUTORE  
DR.ART. JŪLIJA JONĀNE

# DAUDZBALSĪBA



- Līdz 12.gs. vidum valdīja monofonija un diafonija = divbalsība.
- Ap 12.gs. sāka komponēt 3-b. un 4-b. mūziku.
- Līdz 13.gs. beigām izveidojās pirmie daudzbalsības vokālie baznīcas mūzikas žanri:
  - **organums,**
  - **diskants,**
  - **kondukts,**
  - **agrīnā motete.**

# ORGANUMS -



- Pirmais daudzbalsīgas mūzikas žanrs, kompozīcijas veids un forma.
- Izveidojās 9.gs. un līdz 12.gs. beigām bija divbalsīgs.
- 2 balsis – apakšējā saucas ***vox principalis*** (latīņu - pamatbalss), bet tā melodija vienmēr bija gregoriskais korālis, augšējā – ***vox organalis*** (latīņu – oriģinālā balss; no šejienes arī žanra nosaukums; latīņu – *organum* – instruments, priekšmets).
- Agrīnais organums (9.-10.gs.) bija **paralēls**: *vox organalis* kvartās, kvintās vai oktāvās dublēja gregoriskā korāļa melodiju *vox principalis* balsī un kustējās paralēli tai:
- <https://www.youtube.com/watch?v=QH71sxmG9wY>



- 11.gs. parādījās organuma 2.veids – ***brīvais*** jeb **neparalēlais**: abas balsis kustas gan paralēli: gan pretkustībā, gan unisonā, sekundās, tercās – arī krustojoties. Tomēr jebkurā gadījumā tās kustējās vienādā ritmā – t.i. nots pret noti:
- <https://www.youtube.com/watch?v=SgHzH5iDcGQ>
- No 12.gs. sākuma - trešais organuma veids – **melismātiskais**, vienai *vox principalis* (t.i. gregoriskā korāļa melodijas balsij, bet tajā pat laikā arī viena teksta zilbe) skaņai atbilst dažas *vox organalis* skaņas:
- <https://www.youtube.com/watch?v=Am8BPVABzN4>



- 12.gs. beigās – 13.gs. sākumā parādījās 4. organuma veids – **metrizētais**: tas jau ir 2, 3, 4 balsu organums, kurā augšējā balss (attiecīgi sauc ***duplum, triplum*** un ***quadruplum***) kontrapunktē apakšējai balsij un tiek komponētas pēc ritma modu sistēmas.

# KONDUKTS



- Latīņu *conduto* – savienot, savilkt.
- Žanrs, pazīstams 12.-13.gs.,
- 1-2 balsīgs.
- Grūti atšķirams no organuma.
- Izmantoja drīzāk funkcionāli – lai savienotu divas norises liturģiskajā ceremonijā – Sv.Rakstu lasījumus.
- Tika komponēts ar jaunām vārsmām.
- Pēcāk izmantoja arī neliturģiskajā darbībā:
- <https://www.youtube.com/watch?v=Am8BPVABzN>

# Pirmās komponistu skolas



- 12.gs. vidū izveidojās arī pirmā slavenā daudzbalsības skola Parīzē, saukdamās **Notre Dame** - pie slavenās Parīzes Dievmātes katedrāles (franču – *Notre Dame de Paris*), kuras celšana ilga no 1163. līdz 1257. gadam. Sēnas upes Site salā.
- Diktēja stila normas.
- Parīze no 12.gs. līdz 13.gs. vidum kļuva par vienu no zīmīgākajām klasisko viduslaiku kultūras centriem.
- 1215.g. atvērto universitāti, vēlāk ieguvušu Sorbonas vārdu.

# Notre Dame skolas pārstāvji – Leonīns un Perotīns



- **Leonīns** – gandrīz leģendārs franču komponists, dzīvojis 12.gs. 2.pusē.
- Tika saukts pa sava laikmeta labāko komponistu, kas uzrakstīja *Lielo organumu grāmatu* (*Magnus liber organi*) - pirmo nozīmīgo polifonu kompozīciju krājumu.
- Leonīns centies noregulēt organuma balsis ritmiski un izmantoja modu sistēmu.

Organums duplum “Pascha nostra”:

<https://www.youtube.com/watch?v=ngCRm7uLirA>



# Perotīns Liellais



- Leonīna skolnieks (12.gs. beigās – 13.gs. sākumā)
- Maz ziņu, viņš strādājis Notre Dame kapelā.
- Turpinot Leonīna darbību un atstājis brīnišķu melismātiska organuma piemēru.
- Perotīns izmantoja sarežģītu ritmu – zemākai statiskākai balsij pretnostatīja pēc modu principa ritmiski organizētu augšējo balsu grupu.
- Tādā veidā Perotīna daiļradē jau jūtama gana sarežģīta polifonā tehnika. Tajā iezīmējas arī svarīgākais viduslaiku mūzikas dramaturģijas princips: melodijas attīstība it kā *no vidus*, vienmēr viens pie cita *līpošs* jauns intonatīvais motīvs un pārceļojot to no vienas balss uz citu.

# Organums “Viderunt omnes” (“Redzēja visi”)



- 2 un 3-balsīgie organumi un kondukti pārsteidz ar apjomu:
- 4-balsīgs organums (t.i. quadruplum) **Viderunt** ir lielāks par 450 taktīm!
- Pamatā gregoriskā korāļa melodija no Ziemassvētku mesas.
- pirmajās 38 taktīs (toreiz tādas taktis nemaz vēl nepastāvēja) skan nots *fa* uz zilbes **Vi**, tālāk uz tās pašas skaņas 22 taktis skan **de** zilbe. Un tikai 61. taktī parādās skaņa *la* un zilbe **runt**, tātad visas 60 taktis skan garais *fa* ērģelpunkts, bet visa mūzikas kustība attīstās tikai trijās augšējās balsīs.
- <http://www.youtube.com/watch?v=aySwfcRaOZM>

# Agrīnā motete



- (franču – *motet*, *mot* - vārds) parādījās 12.gs. beigās.
- Tā cēlās no tropu tehnikas, ka klauzules (latīņu – *clausula* – nobeigums, beigās) – daudz balsīgā dziedājuma mises beigās.
- No 12.gs. Notrdamas skolā kļuva par patstāvīgu kompozīciju.
- 13.gs. motete bija svarīgākais profesionālās daudz balsības žanrs.
- Motetes tenorā skanēja gregoriskā korāļa vai atsevišķa liturģiskā melodija un teksts, bet no 13.gs. – augšējās balsis – laicīgās (dziesmu un deju) melodijas un teksti.
- Īpatnējs agrīnās motetes vaibsts – politekstuālisms (bet vēlāk arī polivalodība):
- <https://www.youtube.com/watch?v=vJbgL8o-Hqo>
- Pārsvarā tika komponētas 3-balsīgas motetes, nereti ar instrumentu pavadījumu vai atsevišķās balsis – biežāk tenoru nomainot instrumentāli:
- <https://www.youtube.com/watch?v=ro2JTnfmjzA>
- Angļu motete:
- <https://www.youtube.com/watch?v=sdol8PviWKw>

# MOTETE DAŽADĀS VALSTĪS



- Īpatnējs agrīnās motetes vaibsts – politekstuālisms (bet vēlāk arī polivalodība, Francijas teritorijā):
  - <https://www.youtube.com/watch?v=vJbgL8o-Hqo>
- Pārsvarā tika komponētas 3-balsīgas motetes, nereti ar instrumentu pavadījumu vai atsevišķās balsis – biežāk tenoru nomainot instrumentāli:
  - <https://www.youtube.com/watch?v=ro2JTnfmjzA>
- Angļu motete:
  - <https://www.youtube.com/watch?v=sdol8PviWKw>

13.gs. = *Ars antiqua* (lat. - senais laiks)

14.gs. = *Ars nova* (lat. – jaunais laiks)



- Nosaukumu sāka lietot 14.gs.
- *Ars antiqua* laikā Eiropas mūzikas modi diktēja Francija un īpaši Notrdamas skola.
- Īpaši skaidri šis jaunais laikmets izpaudās Francijā un Itālijā.
- Francijā tas kļuva par klasisko viduslaiku mūzikas attīstības apkopojumu un noslēgumu,
- Itālijā – jau Renesanses mūzikas ausma.

# Nosaukumu izcelsme



- Abi nosaukumi pirmo reizi tika minēti 1320.g. franču teorētiķa un komponista Filipa de Vitri traktātā **Ars nova**.
- Traktātā 13.gs.māksla tika novērtēta kā nodzīvojusī, māksla senā māksla, bet 14.gs. māksla kā jauna un progresīva.
- F. de Vitri apkopo un kritiski izvērtē pagājušo gadsimtu pārmaiņas un jaunā laikmeta mūzikas aktualitātes un perspektīvas.



- **Tādējādi *Ars nova* laikmets bija gan klasisko viduslaiku mūzikas attīstības gala rezultāts, gan pārejas attīstības etaps uz Renesansi.**
- Ars nova komponisti:
- Filips de Vitri
- Gijoms de Mašo
  
- Abi – dzejnieki, komponisti, trubadūri

# Filips de Vitri (1291 - 1361)



- Augstu stāvošā personība, dzejnieks, mūziķis, zinātnieks, politiķis, karaļa Karla IV un Filipa VI padomnieks. dzīves beigās - bīskaps.
- Līdz mūsdienām nonāca 10 motetes. Dominē trīsbalsība.
- Viņa latīņu teksti – nopietni, moralizē sava laikmeta notikumus: Vos Qui Admiramini:
- <https://www.youtube.com/watch?v=dIIWlcJGKsQ>
- Vitri mūzika aizspriedumaina: ļoti izdomāta, racionāla, ar harmonijas *arhaismiem* (tukšām kvintām un oktāvām), pret kurām Vitri uzstājās savā traktātā; izstiepta, otrkārt, augšējās balsis kustās līkumoti, īpaši augstākā; kopējā faktūra ir gana skaidra.



# Izoritmiskā motete



- F.de Vitri tiek uzskatīts par izoritmiskās motetes pamatlicēju.
- ***Izoritmija*** (sengr. – *tiešs, līdzens ritms*) – 14.-15.gs motešu komponēšanas princips.
- Izoritmiskās motetes tenora partijā visu laiku tiek atkārtota viena instrumentālā formula, kaut tās intonācijas mainās.
- <https://www.youtube.com/watch?v=cu7-RV7XB9k>

# Gijoms de Mašo (Machaut, apt. 1300 - 1377)



- Mašo bija pirmā īpaši skaidra un svarīga personība mūzikas vēsturē.
- No 1322.g. viņš gandrīz 25 gadus kalpoja Bohēmijas karaļa Jana Luksemburga galmā, dzīvoja Prāgā, piedalījās karaļa svītas ceļojumos un svētkos.
- Pēc karaļa nāves Mašo kalpoja Francijas karalim Johanam Labajam un Karlam V, bija Reimsas Notrdamas katedrāles kanoniķis.
- Bija zināms visā Eiropā un augstu vērtējams. Pēc nāves viņu slavināja izpušķotās epifānijās. Bija daudz sekotāju.
- Franču dzejas vēsturē Mašo izveidoja savu skolu.
- Francijas *Ars nova* tiek pelnīti saukts par Mašo laikmetu.

# G. de Mašo mūzikas mantojums



- lielāks un ievērojamāks par priekštečiem.
- 23 motetes,
- 42 balādes,
- 22 rondo,
- 32 virelē (lielākoties 1-balsīgas),
- 19 lē, (ar maziem izņēmumiem –1-balsīgas).
  
- daudz kanonu un mise.
- Skaņdarbi pārsvarā ir 3- un 4-balsīgi.

# G. De Mašo – pirmā mesas cikla autors



- 1364.gadā Karla V kronēšanas svinībām.
- Bez tās līdz mūsdienām nonāca 3 anonīmās 14.gs. mesas, komponētās Turīnā, Tulūzā un Barselonā.
- Mesa ir 4balsīga.
- Daudzbalsīgās kompozīcijas sistēma tuvinās motetei. Mesu vieno gregoriskā korāļa melodija tenorā un izoritmijas princips.
- Vienās daļās valda polifonija, citās – akordu faktūra (Credo daļā – abas faktūras).
- Harmoniskās (akordu) epizodes pārsteidz ar sulīgu skanējumu, tiem laikiem vēl nepierastu.
- Ikkatras daļas melodija attīstās no tās raksturīgām intonācijām un ritma motīviem:
- <https://www.youtube.com/watch?v=1gEV42RKf6E>

# Mesas cikls:



- Sastāv no tradicionāla **ordinārija** (*ordinarium*), t.i. katoļu lūgšanu nemainīgo daļu (pretēji – mainīgās pēc baznīcas kalendāra daļu kopā ir **proprijs** (*proprium*)).
- **Kyrie eleison** (sengrieķu – Kungs, apžēlojies);
- **Gloria** (latīņu - Gods);
- **Credo** (latīņu – Es ticu);
- **Sanctus** (latīņu – Svēts);
- **Benedictus** (latīņu – *Svētīgs*; citreiz apvieno ar *Sanctus*);
- **Agnus Dei** (latīņu – Dieva Jērs).
- No šīm daļām veidoti arī vēlāku laiku mesu cikli (Difē, Deprē, Palestrīnas, Laso, J.S.Baha, L.van Bēthovena u.c.).

# Ars nova laikmets Itālijā



- 1320. -1380.
- Nav viduslaiku mūzikas kultūras vainagojums, bet Renesanses sākums (*protorenesanse*; *proto*= lat. ‘pirms’).
- Uzplauka Itālijas laicīgā mūzika.
- Dzīvoja un radīja lielie itāļu rakstnieki – Petrarka un Bokačo, dzejā uzplauka *jaunais saldaiss stils* (*dolce still nuovo*), savas freskas radīja Džotto.
- mūzikas kultūras centrs - Vidusitālija ar Florenci.

# Ars nova žanri Itālijā:



- madrigāls,
- balata,
- kača,

# Madrigāls –



- (it., *madrigale* – no viduslaiku latīņu *matricale* – *mater* – ‘māte’) – dziesma dzimtajā (mātes) valodā.
- Laicīgais, mūzikas-dzejas darbs.
- Tā avoti – itāļu tautas daiļrade.
- Mūzikā un dzejā zināms no 14.gs. kā liriskās dziesmas žanrs.
- Bija 2-3balsīgs; bieži ar instrumentālu pavadījumu.
- Svarīgāka un izteiksmīgāka ir augšējā balss.
- Raksturīga sillabisku un melismātisku epizožu mija, imitācijas un kanoni beigās, cēlu konsonanšu paralēlismi, brīvas disonanses:
- [https://www.youtube.com/watch?v=T\\_Q\\_5G5LMSO](https://www.youtube.com/watch?v=T_Q_5G5LMSO)





- Teksts:                   abb   abb   cc
- Mūzika:                   abc   abc   dd.
- Frančesko Landīni daiļradē sastopami izoritmiskie madrigāli, 3 tekstu madrigāli (pēc franču motetes parauga), kanoniskie madrigāli:
- <https://www.youtube.com/watch?v=aMaUOL4e14M>  
(+kača, + balata)
- Zīmīgākie madrigālu dzejnieki:  
Petrarka, Bokačo, Saketi;
- Zīmīgākie komponisti:  
Džovanni da Firenze, Jakopo da Boloņa, Frančesko Landīni, Čikonija:
- [https://www.youtube.com/watch?v=T\\_Q\\_5G5LMSO](https://www.youtube.com/watch?v=T_Q_5G5LMSO)

# Balata –



- (it. – *Ballata*, no provansiešu – *balada*, no latīņu – *ballo* – ‘dejoju’) – liriskas dziesmas žanrs.
- Itālijā bija attīstījies 13.-15.gs.
- Avoti – tautas deju dziesmas par mīlestību.
- Forma – posmu, ierāmēta ar refrēnu, analogiski franču virelē.
- Mūzikas shēma:
- AbbaA, kur A – muzikāli dzejisks refrēns, b – mūzikas epizode, kura atkārtojas nākošajā posmā ar citu tekstu, a – mūz. refrēns ar citu tekstu.
- 14.gs. bija svarīgākais (kopā ar madrigālu) itāļu mūzikas liriskais žanrs.
- Pazīstamākie komponisti – F. Landīni, komponējis 2-3balsīgas balatas ar instrumentālu pavadījumu.

# Kača –



- (it. *Caccia* – burtiski – medības, sekošana, pakalīdzīšanās) – 14.gs. laicīgās daudzbalsīgās vokālās mūzikas žanrs.
- Teksts – par medībām, sadzīves skati.
- Mūzika ilustratīva – atveido mednieku saucienus, suņu rejas. Grupējot melodijas skaņas un tās sadalot grupās dažādām balsīm (partijām) – izpildījums atgādina stostīšanos (šis veids saucas hoketēšana, lat. – *hoketus*, franču – *hoquet* – stostīties, tāpat vijīgs, izmantojot kanona principu).